ZAPISKI NUMIZMATYCZNE

PISMO POŚWIĘCONE NUMIZMATYCE I SFRAGISTYCE.

WYDAWANE I REDAGOWANE

przez

MIECZYSŁAWA KURNATOWSKIEGO.

Nr. 9. | Kraków, Lipiec 1886. | Rocznik III.

„Zapiski Numizmatyczne“ wraz z dwoma tablicami i dodatkiem Cennika monet i medali wydawanego od r. 1882 wychodzą w Styczniu, Kwietniu, Lipcu i Październiku. — Warunki prenumeraty: rocznie wraz z przesyłką pocztową: w *Państwie austryackiem* 4 złr. w *Niemczech* 8 mark; w *Rossyi* 4 ruble; we *Francyi* i innych krajach 10 franków. Administracya i Redakcya: Kraków, rynek Nr. 17.

Nowe przyczynki do historyi mennicy miasta Wschowy *).

„Historya mennicy miasta Wschowy“, opisana przezemnie w Nrze 56 „*Berliner Münzblätter*“ („Zapiski Num.“ Nr. 5), opartą była po największej części na studyowaniu monet, z tejże mennicy pochodzących; jednakowoż nie można było opisać ani jednej sztuki z czasów przed panowaniem Zygmunta Augusta, jako z pewnością z mennicy wschowskiej pochodzącej. Od tego czasu poznałem wprawdzie dzieło Piekosińskiego: „O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV. i XV. wieku“; w tem dziele są odwzorowane monety z XV. wieku, które Piekosiński przypisuje Wschowie. Nie mogę jednakowoż zgodzić się na to, aby takowe tutaj opisać, ponieważ w herbie Wschowskim, podwójny krzyż bez kółek, nigdy się nie znajdował; nie zgadza się także objaśnienie, które Piekosiński na Nro 30 i 40 podaje, z literami znanych mi dwóch egzemplarzy. Umacnia mnie jednak w tem powątpiewaniu prywatnie udzielone mi zdanie znakomitego znawcy polskich monet hr. Hutten Czapskiego, i dla tego tylko tę uwagę czynię, chcąc prosić wszystkich zbieraczy, aby zechcieli mi podobne do rysunków Piekosińskiego okazy łaskawie do krytycznego zdadania nadesłać.

Przedmiotem obecnej pracy jest okres od 1589—1616 r.; materyał zaś jest czerpany z miejskich i sądowych akt miasta Wschowy, Poznania i Kościana znajdujących się w król. rządowem archiwum w Poznaniu.

Unikałem umyślnie wszelkiej wzmianki o historyi król. mennic w Wielkopolsce, i tylko w takim razie, jeżeli jedna i ta sama osoba królewską i miejską mennicą we Wschowie zarządzała, dołączałem biograficzną wzmiankę;

*) Tłomaczone p. M. Kurnatowskiego z niemieckiej rozprawy równocześnie drukowanej w „*Berliner Münzblätter*“ Nr. 68 i 69, i w osobnej odbitce. 8⁰ str. 24. Berlin 1886.

znawca przyznać jednakowoż musi, że przytoczone dokumenta również dla historyi król. mennic z tego czasu są wielkiej wagi.

Zygmunt III., koronowany w Krakowie d. 27 grudnia 1587 roku potwierdza wraz z innymi przywilejami miasta Wschowy, także prawo bicia monety dosłownie według dokumentu z r. 1404. Już przed tem starała się rada miasta Wschowy przez Teodora Buscha, naczelnika król. mennicy w Poznaniu, u polskiego podskarbiego Jana Dulskiego, o pozwolenie ponownego użytkowania z dawnego przywileju bicia monety. Wskutek tego wydał Jan Dulski pismo z dnia 14 lutego 1588 r., w którem Janowi Skrzetuskiemu, sprawującemu urząd „*capitaneus generalis*“ wielkopolski, pośpiech w dalszem prowadzeniu król. mennicy w Poznaniu został polecony, aby się tenże także o ważności wschowskiego przywileju przekonał i w razie otwarcia nowej mennicy, co potrzeba zarządził [1]).

Wschowska denarowa mennica rozpoczęła też swą działalność w r. 1588 i Teodor Busch był pierwszym mincarzem i dzierżawcą tejże [2]), [4]). Dowodem tego są denary z roku 1588 i liczne wzmianki w księgach miejskich Wschowy.

Ponieważ o Teodorze Buschu bardzo mało dotychczas znamy szczegółów, podaję tutaj kilka biograficznych notatek. Teodor Busch i Piotr Schröder z księstwa Brunszwickiego zostali wezwani w r. 1584 do Polski. Busch urządził król. mennicę w Poznaniu i złożył przysięgę, jako mincarz tejże d. 5 paźdz 1584 r. Piotr Schröder był próbierzem w tejże mennicy. Busch był naczelnikiem, prawdopodobnie zaś dzierżawcą, król. mennicy w Poznaniu, aż do swej śmierci, czego dowodem są jego przysięgi wykonane w roku

---

[1]) Litterae Dulski Thesaurarii. Actum cras, dio XIIII. Februarii anno 1588. Joannes Dulski Castellanus culmensis supremus Regni thesaurarius... notum facio praesens quorum interest universis.

Insuper quia idem Dom. Joan. Skrzetusky mihi in memoriam revocavit Magistratum civitatis Schoviensis diligenter per Theodorum Busch apud me contendisse egisseque ut obulorum minutorum cudendorum facultas ipsis iuxta tenorem quorundam eiusdem civitatis Privilegiorum concederetur ac haec ipsa eorum petitio in eo constiterit, puncto ut eiusce Privilegii remiscio (!) antecederet, do et in hoc passu facultatem, eidem Generoso Domino Joa. Skrzetusky cum eodem Magistratu Schoviensi communicandi et tanquam Secretario Maj. R. iurato, eadem Privilegia revidendi copias autenticas recipiendi atque id ibidem de eadem nova monetaria instituendi agendi, tractandi, constituenoi quod et approbatione dignum et commodis Thesaurarii sac. Majestatis R. aprivie (!) utile esse videretur. Inscriptiones Posnanienses 1588. I. f. 352.

[2]) Acta consularia civ. Posn. 1587/91. sine fol. Sigismundus tertius D. g. r. P... Significamus praesentibus litteris nostris... quod cum magnifici Joannis Firley de Dambrowicza thesaurarii regni nostri supremi exercituum cudendorum nummum atque universae monetariae Posnaniensis et Fraustadiensis accedente ad id voluntate nostra permissa sit atque is nobis supplex exposuisset universum monetariae statum cum in contigua argenti et pagamenti cuiusvis importatione positam esse tum vero in sufficientia operariorum quorum fides et industria contenta sit et qui ex Germania majoribus etiam sumptibus adducendi essent consistere ii autem nulla ratione in regno nostro queant detineri insi in iisdem conserventur libertatibus quibus ex antiquo per totam Germaniam consuetudine asveverunt contendissetque a nobis idem Theodorus Busch ut cum ipsius tum probatoris operariorum ilius libertati specialibus litteris nostris caveremus faciendum id esse putavimus cum ob publicam aerarii nostri utilitatem tum vero ob receptam in aliis provinciis consuetudinem praesentibus litteris nostris eundem Theodorum Busch probatorem et socios ipsius omnes iis praerogativis omnibus adscribimus quibus quum aliorum principum tum vero regni nostri monetarii fruuntur et gaudent atque ita quidem ut ioem magister monetae et eius probator atque omnes operarii non solum publica securitate et magistratum patrocinio quibus servitores nostri gaudere solent fruantur sed etiam liberum transitum conversationem negociorum honestam tractationem in locis publicis securam et debitam consistentiam atque consensum habeant suo habitu et moribus nemini noxis utantur neque ad ullas adigantur res quae eorum libere

1588 i 1590. W r. 1588 objął dzierżawę miejskiej mennicy we Wschowie. Rada tego miasta porozumiała się z Buschem jako najbliższym biegłym w tej sztuce, a Busch przekonany, że przedsięwzięcie się uda, osiadł stale we Wschowie. Budynek za kościołem farnym, gdzie dzisiaj jest realne gimnazyum, w którym od dawnych czasów mennica się mieściła, podupadł. Dla tego Busch wybudował na przedmieściu przed Polską bramą nowy murowany budynek, w którym mennicę urządził We Wschowskiej mennicy musiało być w tym czasie znaczne zatrudnienie, gdyż Zygmunt III. nadał w roku 1591 Buschowi cały szereg przywilejów dla Poznańskiej i wyraźnie także dla Wschowskiej mennicy, zkąd należy wnosić, iż musiała być znaczna liczba robotników w tejże mennicy zatrudnioną. Przyborowski mniema, iż istniała we Wschowie król. mennica pod zarządem Buscha od r 1588, na dowód czego przytacza wyjątek z kościańskich aktów rządowych: *Actum in Costen feria operata Dom. Oculi (20, 3) 1591 „Theodorus Pusz magister monetarius officinae S. R. M. monetariae Posnaniensis et civitatis Wschoviensis inscribit 1000 florenos pol. Paulo Koszutski*", Widocznem jest, że tu tylko o miejskiej mennicy jest mowa. Zresztą znajduje się także zapisany ten dług w poznańskich księgach miejskich pod datą 20. 3. 1591 lecz tam jest napisane: „*Fani. Theodorus magister monetarius officinae S. R. M. monetaria Posnaniensis inscribit G. Paulo Koszutski mille florenos ratione debiti*"; tu główny tytuł jest tylko wymieniony, podrzędny zaś tytuł dzierżawcy miejskiej mennicy we Wschowie jest opuszczony. We wschowskich, poznańskich i kościańskich współczesnych aktach jest często Busch wzmiankowany, nigdzie jednakowoż *S. R. M. monetarius Posnaniensis et Wschovensis* nie jest nazy-

---

et comunibus legibus circumscriptae consuetudini contravenientes essent. Quia autem nobis idem Theodorus Busch exposuit se in gubernanda re familiari domestica atque ea sufficientia qua utriusque monetariae tam Posnaniensi quam Fraustadiensi familia alatur nonnihil turbari coque a nonnullis trahi ut non libera emptione rerum necessariarum sed ad coctororum mechanicorum contuberniorum consuetudinem seu plebiscita restricta uteretur, cum eiusque rem domesticam atque probatoris tanquam ab omnibus contubernis artium mechanicarum diversam excipimus permittimusque ipsi uti servitori nostro eam facultatem ut liberum sit illi probatorique illius pro sua rodomestica omnes res necessarias ubicunque locorum libuerit coemere panem domi pro suo domestico usu pinsere cerevisiam coquere pecora cibaria mactare aliasque res domesticas pro suo arbitrio gubernare nemine plane impediente. Quod in universum omnibus et singulis denunciamus mandamusque capitaneis locorum imprimis vero magistratui tam castrensi quam civili Posnaniensi Fraustadiensique ut eundem Theodorum Busch eiusque probatorem cum suis operariis non solum in suo patrocinio sortum tectumque habeant sed etiam in omnibus suprascriptis praerogativis et clausulis conservent ab aliisque conservari curent secus pro gratia nostra non fecerint. In quorum omnium fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo regni consignari iussimus. Datum die... mensis ..anno millesimo quingentesimo nonagesimo, regni nostri tertio. Sigismundus rex. Acta consularia Posnaniensia de data feria secunda ante festum sancti Valentini confessoris proxima anno 1591.

[3]) Wisliciae sabbato ipso die S. Innocentuum a. 1591. Sigismundus III rex fam. Theodoro Busch Brunsviczensi monetariae nostrae Posnaniensis magistro mandamus ut coram nobis compareas ad instantiam instigatoris nec non G. Joannis Skretuski secreturii nostri qui te citant ratione non solutionis trecentorum sexaginta florenorum. In. Pos. 1592. l. f. 94. feria 3. a. f. conversionis S. Pauli.

[4]) Georg Koch der jüngere von Goslar und Valentin Jonas Münzmeister zu Posen und Fraustadt schliessen einen Vertrag wegen der Frau Catharina weilandt H. Titherich Pusches, Münzmeisters zu Posen und Frauenstadt hinterlassene Wittwe.

Denn 20 octobris dess abweichendenn dreyundtneunzigsten ihares der minder zhall nach weitleiftigem ventiliren undt erwegenn, dess langwirigen shrethes, so zwischenn dem erbaren Georgi Koch den iungern von Gosslarr unndt dem erbaren ernvestenn herrn Valentino Jonas, munzmeisten zue Posen undt Frauenstadt ihnn ahnwaldtschafft der auch ehrbarenn unndt viel erenthugendtreichen frauhenn Catharina, weilandt hernn Titherich

wanym tylko albo *S. R. M. monetarius Posnaniensis et civitatis Wschovensis*, albo krótko *monetarius Posnaniensis*.

Twierdzenie, jakoby król. mennica we Wschowie pod Buschem istniała, będzie później dokładnie zbite, natomiast zdaje się pewnem, że Busch królewskie pieniądze bił bezprawnie może też wskutek pobłażliwości superintendenta w miejskiej mennicy we Wschowie, za co nawet jego familia później cierpieć musiała[10]). Busch umarł w pierwszej połowie 1592 r., gdyż na ostatnim za życia jego wystawionym dokumencie jest data d. 28 grudnia 1591 r. a urzędowa przysięga jego następcy Jansa przypada na dnia 9 czerwca 1592 roku.

Stosunki familijne Buscha są nam dokładnie znane. Miał dwie żony i pozostawił oprócz dzieci z pierwszego małżeństwa, wdowę Katarzynę i dwie nieletnie córki Dorotę i Maryą; familia jege pozostaje nadal we Wschowie, a niektórzy członkowie tejże będą jeszcze często wzmiankowani.

Busch powołanym został do Polski z księstwa Brunszwickiego, a zatem z tej okolicy Niemiec, gdzie hutnictwo i wszelki z temże połączony kunszt w największym rozkwicie się znajdowały; jego następca urzędowy Walenty Jans, pochodził z sąsiedniego Goslaru. Nazwisko Jans bywa rozmaicie pisane. Przyborowski pisze je, ze względu na język „Jahns": najprawdopodobniej właściwie, ja także tak dawniej mniemałem, lecz od tego czasu widywałem bardzo często nazwisko Jansa na dokumentach, jednakowoż nigdzie inaczej jak „Jans" nie było pisane. Znajdują się także dwa własnoręczne autografy z podpisem „Valtin Jans" — co musi być decydującem.

Jans był szwagrem Teodora Buscha (jak w ogóle Busch był starszym

Pusches, munzmeisters zue Posenn unndt Frauenstadt hinterlassener wittib, fürgelaufenn, auch beyderseidts geschehene beweiss undt einfurung, wie dieselben nottdurftig zue beyder theile behelf undt rechtlicher defension eingebrachtt und allereidt vorgeschlagen seindt: hat ein erbar wolweiser ratt dieser königlichen stadt Frauenstadt auss kristlichem unndt geneigthem wolmeinenn, nicht nach erfoderung der strengen unndt rechtmessigen billikeidt, sondern aus gutte undt mannichfaldigen belaufendenn bedenkenn erstlich beyderseidts vorbitterthe herzenn von aller acerbithedt avociren undt abzuglenen, so viel muglich sich zum höchsten bemuhedt unndt nach kristlicher threuherziger mitigation dahin die sachenn gemitteldt, dass Georg Koch der iungerr wegenn des geshribenen zhedels mitt gebothenen undt geschlossenen hendenn der frau munzmeisterinn oder ihrem herrn bruder ihn vormundtschafft ihrer solches entfuredt, darneben klar bekandt, dass er vonn der frau munzmeisterin nichts den liebess undt guttes wisse undt alles diss, wass einer ehr unndt tugendtliebenden frauhenn woll ahnstehe. Unndt zue bekreftigung solcher reconciliation nachdem diese ganze sache aufgehoben, nullificiret unndt daningelegedt ist, zue standthaftigerr freundtschafft beyder parthenn will ein erbar ratt sie damitt vorpflichtedt habenn, dass so ettwan eine pardt, es sei durch sich oder durch ahnderr leuthe mitt aufruck undt treuverlezung, welches gott gnediglich vorhutte hie oder ahnderschwo auss diesen schon hingelegthenn iniurien der andernn soldt zu nahe kommen, dieselbe, so solches thuen wurde, 200 thaler, wo solches geklagedt würde, dem beleidigthen unvorzuglich zuezuestellen schuldig sein sol. Solches auf beyder parthen einhellig vorwilligung undt begerr in diese stadt actenn zuem ewigem gedechtnuss mit willen und zuelassen eines erbaren rathes threulich ohn geferde geschriben wordenn. Ihnn craftt dieser actenn. — A Cons. Frau. N. 16. f. 208.

5) Sabbato post festum S. Luciae (18. 12) 1593. F. Foltyn Jonas magister monetarius officinae S. R. M. monetariae Posnaniensis et civitatis Vschovensis subiciendo se officio a moderno thesaurario regni constituti superintendentis G. Joannis a Połocicszewo Gajewski judicis terrestris Posnaniensis recognovit quia debet 1000 fiorenos G. Joanni Koszuczki de Pierschno. Ins. Pos. II. f. 1276.

6) Feria sexta p. f. S. Petri et Pauli (1. 7.) 1594. F. Valentinus Jans magister monetarius officinae S. R. M. monetariae Posnaniensis et civitatis Vschovensis debet mille octingentos florenos G. Joanni Koszutski. Ins. Pos. II. f. 332.

7) Datum Cracoviae die IIII mensis novembris anno Domini MDXCIIII. Sigismundus tertius D. G.... Generoso et famato Venceslao Kiełczewski capitaneo nostro

wielkiej familii i kółka mincarzy, którzy do 1620 r. na techniczne czynności mennic w Polsce swój stanowczy wpływ wywierali), bratem tegoż żony Katarzyny i opiekunem jego pozostałych dzieci [4]) [8]) [9]). Przyszedł do Wschowy albo jeszcze za czasów życia Buscha, jako jego pomocnik, albo też później został przez siostrę wezwany jako fachowy do uregulowania i ochrony pozostałości wielokrotnie na przywilejach opartych. Jans objął kierownictwo miejskiej mennicy po swoim szwagrze [4]) [5]) [6]), również dom murowany na przedmieściu przeszedł na jego własność. Oprócz tego został mincarzem król. mennicy w Poznaniu, otworzył król. mennicę we Wschowie (1593—1594) i urządził mennicę Bydgowską (1594/95). Główną swą działalność przeniósł wkrótce do Poznania a szczególnie do Bydgoszczy, tak że musiał polecić troskę o swe nieletnie siostrzenice wschowskim obywatelom, Weberowi i Fechnerowi [8]), a nawałem zajęcia zmuszony, odstąpił dzierżawę miejskiej mennicy we Wschowie Andrzejowi Laffertowi. Urząd król. mincarza i dzierżawcy mennicy w Polsce nie był pozazdroszczenia godny; począwszy od podskarbiego na dół starał się każdy wyższy urzędnik — superintendent, jeneralny kapitan, starosta, naczelnik powiatu — jak największą z mennicy dla siebie korzyść osiągnąć; prawo rzeczywistego zużytkowania przywileju musiał mincarz kilkakrotnie przepłacać. Ucisk, nadużycie, przekupstwo były na porządku dziennym, akta sądowe z tego czasu są zapełnione podobnymi przykładami; prawdopodobnie żaden z niemieckich mincarzy nie wywiózł skarbów z Polski, zarobek cały przeszedł do kieszeni innych. Budynki, w których bito monetę, były często na rabunek wystawione [12]) i to nietylko przez motłoch; np. mennica poznańska została w roku 1596 przez młodzież

---

nec non proconsuli consulibus civitatis nostrae Wschovensis... gratiam nostram regiam. Exposuit nobis gravi in quaorella por certos regni nostri consiliarios fam. Andreas Lafferth officinae monetariae civitatis praedictae Wschovensis magister eum non esse satis tutum a licentionis et vagis hominibus qui in domum seu officinam ipsius in suburbio Wschovensi positam aliquoties praedabundi irruerunt quod cum ea res sit paci publicae iuribusque regni nostri contraria mandamus... Inspectiones Wschovenses 1594 f. 234

[8]) Cracoviae die 9. m. Maj. 1595. — Sigismundus III rex ad instantiam spectabilis Valentini Janns avunculi honestarum Dorothae et Mariae famati olim Theodori Busch officinae monetariae Posnaniensis magistri filiarum eisdem famatos Joannem Weber consulem et Fabianum Fechner juniorem civem Fraustadiensem in tutores ordinat. A. Cons. Frau. N. 17. f. 128.

[9]) Cracoviae die 9. mensis Mayi anno 1595. Sigismundus tertius proconsulem et consules civitatis Fraustadiensis ratione tutoriae honestae Dorotheae et Mariae famati olim Theodori Busch officinae monetariae Posnaniensis magistri filiarum minorenium ad instantiam spectabilis Valentini Jans eorum avunculi et proximi cognati obligat. Inscr. Wschov. 1595 f. 65.

[10]) Cracovie die 17. mensis Oktobris. 1595. Sigismundus III. rex donat bona omnia famati olim Theodori Busch, quondam officinae monetariae Posnaniensis praefecti, qui praeter concessionem ius sibi cudendae monetae in civitate Wschovensi usurpasset Nobili Francisco Gallo servitori suo. A Cons. Frau. N. 17. f. 206.

[11]) Feria quarta post festum S. Helizabethis (8. 10.) 1595. Dominus Andreas Lafferth officinarum Posnaniensis et Wschovensis monetarius pro interesse uxoris suae protestatur contra Dom. Franciscum Gall ratione violentiarum. Inscr. Wschov. f. 179.

[12]) Feria quinta ante festum S. Catherinae (23. 11.) 1595. Fam. Joannes Waeber et Fabianus Weychner cives Wschovenses tutores puerorum olim fam. Theodori Busz in plenipotentem suum ordinant fam. Andream Laffert monetarium maioris Poloniae. Inscr. Wschov. f. 176.

[13]) Feria tertia post dominicam Oculi (19. 3.) 1596. Oblatae sunt litterae regiae ratione famati Valentini Jans quondam officinae monetariae Posnaniensis magistri et prefaectus, qui se in fugam convertisset. A. advocat. Pos. s. l.

[14]) Die 20 Martii 1596. Der Erveste Herr Andreas Laffert Müntzemeister tritt die Schuld von 100 Talern nebst dem als Pfand dienenden Garten des Theodor Bodenstein dem David Grundschloss ab. A. A. Dep. Frau. N. 139.

szlachecką w biały dzień napadniętą i porządnie splądrowaną. Walenty Jans rozporządzający zresztą od samego początku szczupłymi środkami doznał tego mimowoli na swej osobie. Zarząd król. mennicy w Poznaniu i Wschowie został mu odebrany i Hermanowi Rüdigerowi w r. 1595 oddany, który także mennicę bydgowską do Stanisława Cikowskiego należącą na początku 1594 r. wydzierżawił. Jans posiadał we Wschowie, Poznaniu i Bydgoszczy do bicia pieniędzy do tego urządzone, murowane domy, lecz postradał wszystkie trzy; własność wschowska przeszła w posiadanie Wacława Kiełczewskiego starosty wschowskiego d. 5 czerwca 1596 [16].

Jans musiał uciekać [13]); podczas swej nieobecności został zasądzony, pozostawał za granicą do r. 1599, a poźniej jak zobaczymy, ukazał się znów w Wielkopolsce.

Andrzej Laffert musiał być już pewien przeciąg czasu przed 4 listop. 1594 r. dzierżawcą miejskiej mennicy we Wschowie, prawdopodobnie od 1go lipca lub pierwszego października. Był zięciem Teodora Buscha [11] [10]) i jak Jans, pochodził z Goslaru. Pod Hermanem Rüdigerem został także administratorem i dzierżawcą król. mennicy we Wschowie d. 12 lipca 1595 r. widzimy zatem, że od r. 1588 do 1594 obie mennice tj. miejska i królewska, że pod jednym i tym samym zarządem zostawały, i że w jednej i tej samej, często wzmiankowanej kamienicy na Polskiem przedmieściu się mieściły. Andrzej Laffert był dzierżawcą miejskiej i królewskiej mennicy we Wschowie do 1 lipca 1596, opuścił jednakowoż już 20 i 27 marca tego roku Wschowę i Polskę i dał pełnomocnictwo swemu bratu Henrykowi Laflertowi, również mincarzowi, do uporządkowania jego interesów [14]) [15]).

---

[15]) Feria quarta post Dominicam Laetare (27. 3.) 1596. Honestus Henricus Lafferth frater germanus honesti Andreae Laffert monetarii Wschovensis nomine eiusdem protestatur contra Hermanum Ridigier quia ipse die hesterna in absentia fratris sui iussit sibi in domo habitationis ipsius cameras omnes aperire et inventarium omnium rerum facere. Inscr. Wschov. I. f. 213.

[16]) 5. Juni 1596. Der Wolgeborene Herr Wenceslaus Kielczewski des Fraustätischen Creyses Hauptmann wird in Haus und Hof des Valentin Jans Müntzmeysters von Bromberg vermöge königlichen Privilegs eingeführt. A. A. Dep. Frau. N. 139.

[17]) Feria tertia ante festum S. Valentini (11. 2.) 1597. Fam. David Grundschlos civis et aurifaber Wschovensis comoustrat vulnera sibi per Nobilem Hermanum Rudigerum monetarium civitatis Wschovensis illata. Inscr. Wschov. f. 102.

[18]) Feria sexta ante diem cinerem (14. 2) 1597. Nobilis H. Rudiger praefectus S. R. M. officinarum monetariarum in majori Polnia Posnaniensis Wschovensis et Bidgostiensis ab una et famatus Joannes Dithmarius magister artis monetariae Posnaniensis et Wschovensis parte ab altera roborant contractum ratione arendae officinae monetariae Wschovensis per ipsum Rudigerum praefato Dyttmario ad biennium die 11. mensis Februaris anno praesenti hic Wschovae conscriptum. Inscr. Wschov. f. 102.

[19]) Feria tertia in crastino festi S. Thomae (22. 12) 1598. Judaei Posnanienses protestantur contra famatum Ernestum Knor officinae monetariae civitatis Wschovensis magistrum ratione non acceptionis sex milium hispaniorum Valensium. Inscr. Wschov. f 233.

[20]) Feria secunda ante festum Exaltationis S. Crucis (13. 9) 1599. Nob. Herman Ridiger officinarum monetariarum in majori Polonia prefectus protestatur in presentia spectabilis Joannis Dittmar magistri monetarii contra famatum Davidum Grundschlos quondam servitorem et administratorem suum in officina monetaria Wschovensi ratione debitorum. Inscr. Wschov. f. 383.

[21]) Kontrakt zwischen dem Rath von Fraustadt und David Grundtschloss wegen Verpachtung der Heller-Münze. D. d. Fraustadt d. 22. April 1599. Wir Bürgermeister und Rathmann, Voigt und Schöffen, Geschworenen und Aeltesten in Macht und Kraft der Königlichen Stadt Fraustadt, bekennen und thun kund, dass wir aus einhelligen Beschluss und vorgehaltenem Rath wegen unserer Heller-Münze einen gewissen Kontrakt und Mitschaft geschlossen mit dem Ehrsamen und Kunstreichen, Herrn David Grundtschloss unserem Mitbürger, folgendergestalt: Es übergiebt und räumt ein, ein Ehrsamer und Wohlweiser Rath, dem Ehrsamen David Grundtschloss, unserem Bürger,

Od 1go lipca 1596 do kwietnia 1599 panuje niepewność co do stosunków mennicy miejskiej, można jednakowoż z niejaką pewnością przyjąć, że każdorazowy mincarz król. mennicy był także mincarzem miejskim.

Busch, Jans, Rüdiger następowali jeden po drugim jako zarządcy Wielkopolskich rządowych mennic. Jednakowoż Rüdiger zajął tak samowolne i samoistne stanowisko, jakie nie istniało ani przed ani po nim w zarządzie wielkopolskich mennic. On był najwyższym zarządcą i jeneralnym dzierżawcą król. mennicy w Poznaniu, Wschowie i Bydgoszczy, miał poddzierżawców, ustanawiał administratorów i probierzy i zastrzegł sobie stanowczy głos pod każdym względem w wewnętrznym zarządzie tych trzech mennic. Rüdiger był zdolnym, czynnym i jak najlepsze chęci mającym człowiekiem, lecz także posiadał dumny, wyniosły, do gwałtów skłonny charakter, dla tego jego podwładni urzędnicy w mennicy często się zmieniali. Przypuścić należy, że Rüdiger również jak Busch i Jans także mennicę miejską dzierżawił — jako „*monetarius civitatis Vschovensis*" jest często wzmiankowany — i czynności tejże każdorazowemu zarządcy król. mennicy, załatwiać kazał; z ustąpieniem tegoż, zmieniło się także techniczne kierownictwo miejskiej mennicy. Po ustąpieniu Henryka Lafferta został probierzem i buchalterem królewskiej mennicy, a prawdopodobnie zarządcą miejskiej we Wschowie Dawid Grundtschloss dnia 10 czerwca 1596 r. Tylko pół roku trwała zgoda między Rüdigerem a Grundtschlossem; przy niespodziewanej rewizyi mennicy przez Rüdigera, poróżnili się oni ze sobą, krew się polała i w kilka dni później d. 14 lutego 1597 wydzierżawił Rüdiger mennicę Wschowską Janowi Dithmarowi, dotychczasowemu mincarzowi Poznańskiemu na dwa lata [18]).

Gemeiner Stadt Heller-Münze, vermöge Ihrer Königlichen Majestäten gegebenen Privilegio, dass gedachter Herr David Grundtschloss, unser Heller Machthaber, dieselben zu münzen und zu machen, soviel als er ihrer verthun kann, drei ganze Jahre nacheinander folgend. Wir wollen aber, dass diese unsere Heller nicht anders gemacht und aussehen sollen, als S. K. M. Privilegio gemäss, wie denn dasselbe verliehen worden Schrot und Korn und sollen die Mark Pagament halten an fein zwei Loth, und der Stücke sollen auf die Mark gehen Sechshundertundzwanzig, denen Heller zwölf für einen Groschen. Jedoch will der E Rath dem Münzmeister das remediren, im Fall der Noth nachgeben, wie bräuchlich, einen Münzpfennig an Schrot und Korn. Obgleich ein gewisser Ort zu solcher unser Stadt Heller Münze, hinter der Kirche an der Mauer von Altersher gehörig, jedoch weil derselbe an Gebäuden eingegangen, sowohl auch an den Gemeinen Stadtgebäuden in Feuersbrunst verdorben, und Gemeine Stadt sonst unvermögend, also lasst ein Ehrsamer Rath, Voigt und Schöffen, Geschworenen und Aeltesten zu, dass unser Münzmeister solche Heller in seinem Hause am Ringe allhier, oder wo er einen gelegenen Ort für sein Geld haben kann, münzen und verfertigen mag, so lange die Bestellung währet, jedoch, dass dasselbe Haus offen und einem Ehrsamen Rath sowie männiglichem frei sei, darinnen zu gehen, wie in anderen Münzen der Brauch ist. Desgleichen will auch ein Ehrbarer Rath die Heller, deren 18 für einen Groschen gemacht werden, nicht gestatten, dass deren 12 für einen Groschen sollen ausgegeben werden bei harter Strafe. Es will auch E. W. Rath zur Beförderung ihrer Münzen auf dem Rathhause die kleinen Ausgaben mit ihren Hellern abzahlen, als Wächter, Diener, Maurer Zimmerleute und andere Arbeiter, doch soll ein E. Rath hiezu nicht gezwungen sein. Ferrner will sich auch ein Ehrl. W. Rath vorbehalten haben, dass Geld probieren zu lassen, bei welchem Wardein sie wollen. Und insofern Gemeiner Stadt bei der hohen Obrigkeit dieser Münze irgend ein Anstoss erregen möchte, soll diese Verschreibung nach Gelegenheit der Stadt und Erheischung der Noth, doch dem Parth ohne Schaden zu ändern, zu höheren oder zu mindern, bevorstehen. Dagegen wird Herr David Grundtschloss, unser Bürger und Münzmeister Gemeiner Stadt, schuldig sein, jährlich aufs Rathhaus abzulegen, Funfzig Gulden ohne alle Ausflucht, nähmlich 8 Tage vor Michaelis fünfundzwanzig Gulden, und auf Georgo die anderen fünfundzwanzig Gulden. Es sagt zu gedachter David Grundtschloss, die vorgeschriebenen Artikel nach seinem besten Vermögen nachzukommen und sind einen E. W. Rath und ganzer Gemeiner Stadt sein ehrlicher Namen und alle seine Habe und Gut zu Pfande, da er etwas versehen und

W tymże samym roku został zarządcą król. mennicy we Wschowie Ernest Knorr; możliwem jest zatem że Dithmar wziął w dzierżawę miejską mennicę, a odstąpiwszy król. mennicę Knorrowi, dzierżawę tę dla siebie zatrzymał. Do r. 1599 nie ma żadnej wzmianki w księgach miejskich Wschowy o Dithmarze [20]); osoba jego należy zresztą do historyi król. mennic Wielkopolski. Ernest Knorr mógł być także jakiś czas zarządcą miejskiej mennicy, ponieważ w jednej, zresztą bardzo ciekawej skardze żydowstwa poznańskiego*) przeciwko niemu z dnia 22 grudnia 1598 jest o nim kilkakrotna wzmianka, gdzie: „*officinae monetariae civitatis Vschovensis magister*“ jest nazywany [19]). Może także być, że w r. 1597, 1598 nie bito w ogóle miejskich pieniędzy.

Rada miasta Wschowy wydzierżawiła mennicę miejską d. 22 kwietnia 1599 r. wyżej wzmiankowanemu złotnikowi Dawidowi Grundtschlossowi na trzy lata [21]). Może być zatem, że kontrakt dzierżawny zawarty dnia 14 lutego [18]) 1597 roku pomiędzy Rüdigerem a Dithmarem, miejskiej mennicy dotyczy; może tenże w lutym 1599 upłynął, a rada zerwawszy stosunek z Rüdigerem i król. mennicą. wynajęła mennicę denarową Grundtschlossowi. Przemawia za tem i ta okoliczność, że rada była w rzeczywistym kłopocie, gdzie ma bić właściwie monetę Stary miejski dom menniczy za kościołem farnym był spalony i zawalony, a król. mennica z powodu zerwania umowy z Rüdigerem nie mogła być do tego użytą; wtedy pozwolono Grundtschlossowi, osobistości zresztą mało zaufania godnej, bić monetę, gdzie mu się będzie podobało.

Warunki, na jakich rada wydzierżawiła mennicę, były bardzo łagodne.

---

die Heller nicht recht gemacht wurden, daraus Gemeiner Stadt Schaden erfolgen würde. — Dessen zu mehrer Urkund haben wir für uns und nächstkommende Besitzer, in Vollmacht Gemeiner Stadt, grosses Insiegel auf solchen Contrakt wissentlich gedrückt und in Gemeiner Stadt Akten einverleiben lassen. Actum Frauenstadt, den Tag vor George, welches war der 22 Aprilis 1599. — Protokollbuch des Rathes von Fraustadt 1599, Bl. 199b. (Siehe auch „Zeitschrift für Numismatik XII, p. 34).

21a) D. D. Fraustadt die 19 Juni 1600. Jans Fritsche Bürger zu Fraustadt, seines seligen Schwagers Ditterich Puschen unmündiger Kinder Vormund schuldet 200 Mark dem Andreas Laffert wetlandt münzmeister allhier. Acta advocat. Frau. N. 140.

22) Feria tertia in vigilia festi S. Omnium (31. 10) 1600. M. Venceslaus Kielczewski capitaneus terrae Vschovensis resignat jura sua in lapideam domum extra portam Polonicam civitatis Vschovensis spectabili Valentino Jonas magistro monetario. Resig Wschov. f. 126.

23) 31. 10. 1600. — Fam. Valentinus Jantz magister monetarius debet M. Domnio Venceslao Kielczewski Capitaneo Wschovensi mille centum florenos Inscr. Wschov. f. 259.

24) Feria quarta in vigilia festi S. Thomae (20. 12.) 1600. Spectabilis Valentinus Jantz monetae cudendae magister intromittitur in domum lapideam ante portam polonicam civitatis Wschovensis consistentiam vigore resignationis M. Domini Venceslai Kielczewski capitanei terrae Wschovensis. Inscr. Wschov. f. 257.

25) Sabbato ante Dominicam Palmarum Bidgostiae (14. 4.) 1601. F. Ernestus Knorr officinae monetariae Bidgostiensis magister in plenipotentem suum eligit N. Stephanum Kozubski ad recipiendum ducentorum nonaginta florenorum a fam. Davide Grundtschloss cive Wschovensi et f. Valentino Jonas artis monetariae magistro Vschovensi. Acta advocat. Frau. N. 141. f 175.

26) Feria quarta post Dominicam Palmarum (18. 4). 1601. M. Venceslaus Kielczewski capitaneus terrae Wschovensis quietat spectabilem Valentinum Jonas officinae cudendae monetariae magistrum de ducentis quinquaginta florenis. Inscr. Wschow. f. 387.

27) Feria quinta in crastino festi S. Jacobi (26. 7.) 1601. F. Valentinus Jantz monetariae magister protestatur contra perfidum Abrahamum Salomonowicz judaeum Posnaniensem trium millium florenorum. Inscr. Wschov. f. 532.

*) Kilku żydów poznańskich utrzymywało, iż dali żonie Ernesta Knorra 6000 talarów brabanckich do przebicia na trojaki, Knorr zaprzeczał odbioru, jednakowoż później pogodził się z Lipszycem i Salomonowiczem, przełożonymi gminy żydowskiej w Poznaniu.

Grundtschloss miał złożyć rocznego czynszu 50 złp. w dwóch ratach i zobowiązał się bić monetę stosownie do przywileju; t. j. z dwułutowej marki 620 denarów, tak aby 12 denarów szło na jeden grosz*). Za to rada miejska zostawiła mu zupełną swobodę co do miejsca i sposobu bicia, a nawet przyobiecała płacić pensye niższym urzędnikom z miejskiej mennicy. Okoliczność ta dowodzi, że mała moneta miejska nie zbyt chętnie była brana.

Grundtschloss był zatem dzierżawcą Wschowskiej miejskiej mennicy do roku 1603; czy jednakowoż użytkował z tego przywileju? Zdaje się że nie. Był złotnikiem, a zatem w każdym razie uzdolnionym na probierza, jednakowoż jest wątpliwem, aby mógł znać dokładnie całą technikę mincarską, a pewnie nie posiadał także dostatecznej ilości potrzebnych narzędzi. Niezawodnie dlatego szukał stosownego wspólnika i znalazł takowego w osobie Walentego Jansa. Jans umożebnił sobie powrót za pomocą Poznańskich żydów. Był krótki czas faktorem w Poznańskiej mennicy, otrzymał taki sam urząd w król. mennicy we Wschowie w 1600 roku. Wacław Kiełczewski zrzekł się własności domu menniczego na przedmieściu za przyobiecane mu 1100 złotych; Jans objął w posiadanie dawniejszy swój dom d. 12 grudnia 1600 r. [22][23][24]). Nie znamy kontraktu Jansa z Grundtschlossem; albo pracowali oni wspólnie, albo też Jans kupił od Grundtschlossa, na trzy lata opiewającą koncessyę i prowadził na własny rachunek mennicę miejską. Owczesne akta miejskie przepełnione są skargami dotyczącemi Jansa i Grundtschlossa. Kilka razy pojawiają się oni solidarnie złączeni, najczęściej bywa sam Jans oskarżany przez Poznańskich żydów, często zaś Jans i Grundtschloss są nawzajem przeciwnikami [25][26][27][28][29][30][31]). Coś dokładniejszego o zobopólnym

---

[28]) 17 Aug. 1601. Abscheidt der Herrn David Grundtschloss und Valentin Jahns Mundtzers wegen einer Schuld. A. Advocat. Frau. N. 141. f. 230.

[29]) 2. 11. 1601. David Grundtschloss stellt Bürgen dem Müntzer Valentin Jans. Acta Advocat. Frau. N. 141. f. 250.

[30]) Feria quinta post cineres (21. 2) 1602. Josephus Mazur judaeus Posnaniensis nomine Hirsch Mazur fratris sui germani protestatur contra famatum Valentinum Jantz monetarium. Inscr. Wschov. f. 22.

[31]) 10. Januar 16 3. Dekret zwischen Dawidt Grundtschloss und Valentin Jans wegen Munzen (der Wortlaut desselben fehlt). A. Cons. Frau. N. 19. f. 14.

[32]) Datum Cracoviae die 13 mensis Martii anno 1603. Sigismundus III mandat advocato.. civitatis Wschovensis bona famati Valentini Jantz monetarii taxare Inscr. Wschov. 1603 f. 205.

[33]) Die 7. April 1603. Der Bürgermeister und die Rathmane von Fraustadt schliessen einen Kontrakt mit Heinrich Laffert wegen der Münzschlagung auf ein Jahr.

Wir Bürgermeister und Rathmane der Königklichen Stadt Frauenstadt bekennen undt bekunden hiemit vor allermenniglichen das wir mit Rath gutansehen undt bewilligungk der Erbaren Gerichte sowoll Geschworenen Eltesten einen gewissen Contract und Mittschaft geschlossen mit dem Erbaren Kunstreichen Heinrtch Lafferten von Goslar geschlossen folgender gestaldt undt also.

Es vergiebet undt raumet ein Ein Erbarer Ratth gemeiner Stadt Heller Münze vermöge Ihrer Königlichen Mayestät gegebenen Privilegio dem Erbaren undt Kunstreichen Heinrich Lafferten allso das er Vollmacht haben soll unsere Heller zu münzen undt zu schlagen ein ganz Jahr lang, anfangende auf künftige Pfingsten in stehenden 1603 Jahres bisz wieder auf Pfingsten in anno 1604 künftig. Wir wollen aber dasz solche unsere Heller nicht anders gemacht noch auszsehen sollen da Ihr Königlicher Majestat Privilegio gemesz wie dan daszelbe verliehen weiset Schrott und Korn undt soll die Mark Pagament halten an fein zwei Lott und der Stücke sollen auf die Mark gehen sechshundert undt vier undt zwanzig, deren Heller zwölf für einen Groschen gelten,

*) Zatem nie stosuje się bicie monety do stopy menniczej polskiej z r. 1580, lecz do dawniejszej. Stosując się do marki krakowskiej musiałby ważyć wschowski denar podług powyższego rozporządzenia 0,325 gramów i miałby 0,0406 gramów srebra zawierać. Dwanaście szelągów nie stanowią zatem ówczesnego grosza, który powinien zawierać normalnie 0,69 grama srebra.

ich stosunku nie można się z tego dowiedzieć, zdaje się przecież jedno być niewątpliwem, że Jans sam osobiście rządził mennicą miejską i że on był tym rzeczywistym majstrem.

Grundtschloss nie jest nigdzie w księgach miejskich *monetarius* nazywany, lecz *civis Vschovensis* albo *civis et aurifaber;* Jans używa za to tytułu mincarza od 1603 r., także po zamknięciu król. mennicy [25]) [32]) [31]). Wziął on w dzierżawę mennicę miejską na Zielone Święta 1603 r.; krótko przedtem d. 24 kwietnia 1603 Jans nazywa się jeszcze *„Münzer und Präger allhier“* [34]) lecz tegoż roku we wrześniu już brzmi: *„fam. Valentinus Jantz, quondam monetarius civitatis Wschovensis“* [46]). Tutaj można zamieścić kilka uwag o dalszym losie Walentego Jansa. Z trudnością i biedą utrzymywał się on w posiadaniu tego wielce spornego domu w przedmieściu; jego głównymi wierzycielami byli Izrael Strauss, dzierżawca dochodów ziemi wschowskiej i Abraham Salomonowicz, przełożony gminy żydowskiej w Poznaniu; wierzytelności Gdańskich, Hamburskich i Hanowerskich kupców także go wielce gnębiły; musiał on likwidować i w r. 1605 albo 1606 wrócił najprzód do Goslaru, gdzie posiadał prawo obywatelstwa; dom na przedmieściu przeszedł w posiadanie Abrahama Salomonowicza w r. 1608 [38]). Gdy Jans był jeszcze mincarzem, a więc przed Zielonemi Świętami r. 1603, już za bicie lichszej monety i naśladownictwo król. pieniędzy był do odpowiedzialności pociagany [36]), później zdaje się, że już zupełnie fałszerstwem się trudnił [37]) [40]); jego nazwisko bywa jeszcze po jego wyjeździe ze Wschowy do roku 1612, bądź to w sprawach majątkowych, bądź też karnych, często wzmiankowane. Kierownictwo mennicy miejskiej pod Grundtschlossem i Jansem nie wzbu-

---

welches der Müuzmeister mit Traie undt Glauben versprochen undt zugesaget und hiermit vorgewiszern thuett. Jedoch wil ein Erbarer Rath dem Münzmeister das Remedium im Fahll der noth nachgeben wie breuchlichen einen Münz Pfenning an Schrott undt Korn. Es saget aber dem Münzmeister zu das er solche Heller an Schrott Korn nit allein richtig sondern auch sauber aussbereiten will mit dieser aussdrucklichen Condition dafern er dieselben nit gutt sauber undt angenehm machen oder heuffig die Stadt damit überschütten würde das dis Fallsz billiche Klage oder Nachtheill der Pürgerschaffterstehen soltte, das nach Aufsagung einesz Viertell Jahres der Münzmeister solche arenda undt Mittschafft einem Erbaren Rathe willig einstellen will. Zumahl er aber dieselbe wie obgemelt allermassen vorfertigen undt darnach halten würde saget Ihm ein Erbarer Rath zue das er bei geruhiger possession bisz zue Ende des Jahrs vorbleiben soll, auch ferner dasz beiderseits gefallen würde undt ein Erbarer Rath solche gemeiner Stadt Münze zu vormütten Raths würde, wollen sie ihm solche auch nach Gelegenheit der Zeit undt Gefallen von anderen gönuen und fördern. Solch Münzwerk aber der Heller soll in Gemeiner Stadt voraltters dazu gehörenden Gebäue hinter der Kirche vorrichtet werden, darein wie in anderen Münzen einem Erbaren Rath undt Menniglichen zugahen auch das Geltt oder Heller bey welchem Gwardeien sie wollen zu probiren zu laszen soll freistehen. Zu welches Gebeuers anrichtung undt vorfertigung ein Erbarer Raht Holz Stein und Kalck bewilliget. Der Münzmeister aber soll die andern ihm Nottürfftigen Sachen zuzurichten von seinem Gelde schaffen undt bauen, auch in seinem Abzuge diess darin unvorrückt vorlassen. Für solchen Nuz ist man dahin vorglichen das an heute der Münzmeister gemeiner Stadt erleget fünfzig Florinen Polnisch in Rathstelle von welchen er quittiret undt zusagett auf nechst künfftig Michaelis den Rest allso dreiszigk Florinen zu erlegen undt zue bezahlen, dasz allso achtzigk Gulden das Mittgelt vorrichtet seien wirdt. Es will auch ein Erbarer Rath gemelten ihren Münzmeister bey solchem Munzwerk schüzen undt handt haben, ihnen sein Gesellen undt Gesinde auch sonst nach Gelegenheit der Sachen fördern undt geneigten Willen zeigen. Deszen zu wahrer Urkundt stett undt fester haltungk haben wir solchen Contract in unserer Gemeinen Stadt acta insinuiren lassen undt ihm dem Münzmeister undter unseren der Stadt grössern Insiegelt diesen Extract ausz unseren Henden in Stadtstelle folgen laszen undt übergeben. Actum Frauenstadt den 7 Aprilis anno 1603. Acta consularia Fraustadiensia N. 19 fol. 55.

[34]) Fraustadt, den 24 Aprillis 1603. Wir Burgermaister und Rathman der Königlichen Stadt Fraunstadt bekennen und bekunden.... das vor uns undt diesen Akten

dzało zaufania; ciągle się powtarzające kłopoty, które nawet do czasowego zajęcia inwentarza menniczego doprowadzały, musiały także niekorzystnie oddziałać na systematyczne bicie monety. Z powodu tego nie odnowiła już rada miejska ugody z tymi dwoma ludźmi, tylko wydzierżawiła mennicę miejską na rok jeden Henrykowi Laffertowi z Goslaru. Umowa odnośna datowana jest z dnia 7 kwietnia 1603 r., dzierżawa miała się zaczynać od Zielonych Świąt tegoż roku [33]). Aby zaradzić niedogodności z powodu braku miejskiego budynku menniczego, dom murowany za kościołem miał być wyrestaurowany; rada miejska przyobiecała dostarczyć drzewa, kamienia, i wapna, a Laffert miał swoim kosztem wnętrze stósownie urządzić, i co dużo znaczy, po swem ustąpieniu nienaruszone zostawić. Ponieważ równocześnie rata dzierżawna z 50 na 80 złp. podniesioną została, okazuje się, że Laffert musiał się znacznej czynności spodziewać, którąby przedsiębiorstwo zyskownem czyniła.

Mała korzyść została mu przez to udzieloną, że mógł bić z dwułutowej marki nie jak Grundtschloss 620, lecz 624 denary.

W Henryku Laffercie poznajemy znów jednego członka tej wielkiej mincarskiej familii, której członkowie naśladując swego przywódcę Teodora Buscha, jeden po drugim z Harcu do Wielkopolski przywędrowali i główny punkt swych czynności we Wschowie znaleźli.

Henryk Laffert, jak to już wyżej było wzmiankowane, był bratem królewskiego i miejskiego mincarza Andrzeja Lafferta ożeniony z córką poznańskiego mincarza Engelberta Gaila [50])[51]). Był on kilkakrotnie miejskim mincarzem we Wschowie, wiele lat jeneralnym probierzem wszystkich koronnych

---

persönlich erschienen undt gestanden der Ehrenveste Valentin Jans Münzer und Pürger allhier hat frei und öffentlich bekennet und ausgesagett wie das er an heute mit dem Ehrnvesten Wolbenamten Gerardt von Sode undt seinen Consorten einen gewissen Contract geschlossen denselben mit seiner Handen underschreiben undt Pietschafften besiegelt.... Acta consularia Fraustadiensia N. 19 fol. 62.

[35]) Feria tertia post dominicam Rogationum (6. 5.) 1603. Famati Israel Strauss civis Posnaniensis et proventuum capitaneatus Vschovensis arendator ex una et Valentinus Jantz monetarius magister partibus ab altera quietantisese de pretensionibus. Inscr. Wschov. f. 262.

[36]) Feria tertia p. festum S. Mathaei (23. 9.) 1603. Ex parte eiusdem citatur ad judicia assessorialia fam. Valentinus Jantz quondam monetarius civitatis Vschovensis ratione malae et inconsuetae excussionis monetae. Inscr. Wschov. f. 342.

[37]) Cracoviae feria 4 ante festum S. Agnethis anno 1607 (17. 1.) 1607. Sigismundus III. rex in causa f. Davidis Grundschlos contra Valentinum Jans qui falsam monetam cudebat decretum publicat. Acta advocat. Fraust. N. f. 143 (d. d. 22 6. 1607).

[38]) Feria quarta ante festum Assumptionis Mariae (13. 8.) 1603. Infidelis Abraham Salomonowicz judaeorum Posnaniensium senior intromittitur in domum lapideam monetariam extra portam Polonicam situatam quondam fam. Valentini Jonas monetarii haereditariam vigore debiti 1000 florerorum. Inscr. Wschov. f. 116.

[39]) Freustadt d. 9. Junii 1609. Decret des Raths von Freustadt zwischen Valentin Janse gewesen Münzmeister allhier und dessen Creditoren. Acta consularia Frau. N. 19. f. 79.

[40]) Warschoviae 25 Juni 1612. Sigismundus III. ad magistratum Vschovensem scribit ratione causae famati Davidi Grundischlos civis et aurifabri Vschovensis cum famato quondam Valentin Jans qui falsam monetam cudebat. Inscr. Wschov. 1612. f. 307.

[41]) Sigismundus III. rex approbat litteras Joannis Firley supremi regni thesaurarii de data Cracoviae die 19 mai 1608 honesto Henrico Laffert monetario Vschovensi ratione cudendae monetae minutae in civitate Vschovensi.

Sigismundus tertius Dei grata rex Poloniae...... Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis ex singulis exhibitas esse nobis literas papyreas manu magnifici Joannis Firlei de Dambrowicza supremi protunc regni thesaurarii capitanei nostri Lublinensis subscriptas et sigillo ipsius communitas sanas et integras omnique suspitionis nota carentes quibus ius cudendae monetae minutae in civitate no-

mennic w Polsce i zmarł wysoce poważany w r. 1619 [51]) w swej późniejszej siedzibie w Poznaniu.

Henryk Laffert dzierżawił miejską mennicę we Wschowie tylko przez jeden rok, kontraktowo oznaczony; nie można być pewnym czy w ogóle tak długo bił monetę. Mennica robiła złe interesa, a urząd jeneralnego probierza w Polsce, na który Laffert był powołanym, w tym, w naśladownictwo bogatym czasie, wymagał wielkiej czynności. Nazwisko Henryka Lafferta w latach 1604, 5, 6, 7 nie jest wzmiankowane w miejskich ani też w rządowych aktach, nawet o mennicy miejskiej nie ma żadnej wzmianki; należy więc przypuścić, że od r 1604 do 1608 nie bito w ogóle miejskich pieniędzy. Jeden z nowszych spisów monet polskich od czasów Zygmunta I. *), wylicza wprawdzie denara wschowskiego z r. 1607, lecz podanie tylko liczby lat, nie jest jeszcze dowodem, że istnieje rzeczywiście denar z wyraźną liczbą lat 1607; przyjąwszy nawet, że znajduje się denar z liczbą lat 1607, to wiemy także, iż w tym roku było w Wschowie dużo naśladownictwa (fałszerstwa). Henryk Laffert objął znów mennicę miejską na mocy nowego kontraktu z radą miejską Wschowy [44]). Jednakowoż zapewnił sobie wprzód u podskarbiego Jana Firleja przywilej, na mocy którego mógł bić jednostronne denary, na sposób szląski. Nie było dotychczas wiadomem, czemu właściwie jednostronne denary swe istnienie zawdzięczają; dokument z dnia 19 maja 1608 r., w którym Jan Firlej wyłącznie tylko Henrykowi Laffertowi pozwolił, że może bić jednostronne denary, wyjaśnia tę sprawę zupełnie. Henryk Laffert był już kilka lat przed r. 1608 jeneralnym probierzem król. mennic w Polsce; jego pensya jednakowoż, jak to podskarbi koronny

---

stra Wschovensi Honesto Henrico Laffert concessa est. Supplicatumque nobis nomine eiusdem Henrici Laffert ut easdem literas omniaque in iis contenta autoritate nostra regia approbare ratificare et confirmare dignaremur. Quarum literarum tenor de verbo ad verbum is est qui sequitur.

Joannes Firlei de Damorowicza supremuo regni Poloniae thesaurarius capitaneus Lublinensis. Notum facio praesentibus literis meis universis et singulis quorum id scire intererit honoratum Henricum Laffert iam ab aliquot annis regiae majestati et inclyto regno Poloniae operam suam navare intendendo cuiusvis generis monetae tam extranae quam domesticae ut secundum praescriptum et ordinationes regni inducatur et cudatur et eandem monetam iuxta artem examinando quoquidem nomine etiam pensionem annuam a regia majestate obtinuit. Verum cum experientia ipsa docuerit eam pensionem huic muneri obeundo non satis sufficere quinimo maiores suptus (!) circa investigationem et probationem monetae huiusmodi necessario suscipi aequum existimavi offitii mei authoritate conditionem ejus augere nullo praesertim regiae majestatis aut regni detrimento vel cuiusquam praeiudicio. Cum itaque ipse me edocuisset se a civitate Wschovensi alias Fraustadiens ultro vocatum esse ad cudendam monetam minutam sive nummos qui numero duodecim unum grossum polonicum constituunt inxta antiqua eius civitatis privilegia a divo olim Vladislao primo in anno millesimo quadringentesimo quarto concessa et ab aliis postmodum serenissimis Poloniae regibus confirmata in quibus privilegiis conceditur praedictae civitati cussio monetae minutae superius descriptae cum insignibus regni parte ex una et insignibus civitatis pa te ex altera haec autem conditio ad essentiam et bonitatem monetae nihil pertineat sumptum tamen et laborem augeat tum ab alia similiter insignita minutiori tamen moneta cuius decem octo partes Grossum unum constituunt non facile discernatur, denique vicina omnis Silesia cuius usui potissimum haec moneta inservit ab una tantum parte eam insigniat altera nuda et plana relicta dandum in meritis et sumptibus praenominati Henrici Laffert existimavi pro offici mei iure et authoritate ut quam diu ipse in civitate Wschovensi monetam ex pacto cum civitate iuxta privilegia ipsius cudet et simul officium probatoris generalis obibit tamdiu liceat ipsi ad normam monetae Silesicae praedictos nummos cudere ab una videlicet parte planos ab altera vero insignitos regni Poloniae et civitatis insignibus ita tamen ut regni insignia superiori civitatis vero inferiori loco collocentur idque maioris ipsius compendii et provisionis gratia, modo granum et pondus debitum in ipsis

*) Nowy skorowidz monet polskich. Warszawa 1882.

z przyciskiem wzmiankuje, wcale nie była wystarczającą. Aby go za to wynagrodzić, nie obciążając przytem król. skarbu, skorzystano chętnie z okoliczności, iż miasto Wschowa o ponowne objęcie denarowej mennicy do niego się udało, i pozwolono mu na jego żądanie bić jednostronne denary.

Motywowanie tego było następujące: „Stary przywilej opiewa, że denary oznaczonej wagi i zawartości mają być w ten sposób bite, aby na stronie głównej był umieszczony orzeł, na odwrotnej zaś herb miasta. Widocznem jest, że ostatnie postanowienie nie ma nic wspólnego z jakością denarów, jednakowoż obustronne bicie powoduje większe koszta, a prócz tego w sąsiednim Szlązku, gdzie Wschowskie pieniądze najwięcej w obiegu się znajdowały, chętniej brano jednostronne jak dwustronne denary; pozwolono zatem Henrykowi Läffertowi, jak długo będzie mincarzem miasta Wschowy, a równocześnie jeneralnym probierzem w Polsce, bić jednostronne denary na sposób Szląski*), jednakowoż podług dawniejszego śrótu i ziarna i to tylko jemu samemu wyłącznie. Na denarach powinien być pomieszczony orzeł przed herbem miasta.“ Rozporządzenie podskarbiego koronnego zostało d. 3 maja 1609 przez króla potwierdzonem[41]). Do r. 1611 był z pewnością Henryk Laffert mincarzem miasta Wschowy[42])[43])[44])[48]). Nazwisko jego wzmiankowane jest w związku z interesami mennicy miejskiej; nosi on tytuł „*moneterius*“ albo „*monetarius et probator*“; po 14 maja 1611 r. nazywa się już tylko „*S. R. M. probator generalis*“; ten tytul nosił tylko do roku 1617. W 1612 r. przeniósł się on z Wschowy do Poznania; miał jeszcze jednakowoż często sprawy sądowe we Wschowie, ponieważ matka jego żony, wdowa po Engelbercie Gails, wyszła powtórnie za mąż za Wschowskiego kupca Piotra

conservetur, quöd tamen aliis praeter ipsum minime licebit. In cuius rei fidem praesentibus manu mea subscriptis sigillum quoque thesaurarii imprimi curavi. Datum Cracoviae 19 Mai MDC octavo. Joannes Firley de Dambrowicza thesaurarius regni generalis manu propria.

Nos itaque supplicationi praefatae benigne annuentes praeinsertas litteras omniaque in iis contenta authoritate nostra regia approbanda et confirmanda esse duximus ut quidem quantum iuris est approbamus confirmamusque praesentibus literis nostris decernentes eas debitae firmitatis robur obtinere debere. In cuius rei fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo regni nostri communiri mandavimus. Datum Cracoviae die tertia mensis Maii anno Domini MDC nono regnorum nostrorum Poloniae XXII[do]. Sueciae XV[mo]. Sigismundus rex. — Inscriptiones Wschovenses 1610. fol. 430. — Relationes Costenses 1609. fol. 21. —

[42]) Feria quinta p. festum S. Francisci (8. 10) 1609. Sp. Henricus Laffert S. R. M. famulus et ad praesens civitatis Vschovensis iuxta privilegia eiusdem civitatis monetarius contra honestos Martinum Andres sive Lange pistorem, Hieremiam Herberger et Jacobum Kuczendorff sutores cives Wschovenses protestatur ratione violentiarum. Inscr. Wschov. f. 320.

[43]) Sabbato ante festum S. Margarethae (9. 7.) 1610. Honoratus et artificiosus dominus Henricus Laffert monetarius et guardo regni Poloniae protestatur contra magistratum civitatis Vschovensis ratione inhibitionis cudendae monetae iuxta privilegia sibi servientia. Inscr. Wschov. f. 431.

[44]) Feria sexta p. festum S. Jacobi (30 7.) 1610. Cives Wschovenses et fam. Henricus Laffert monetarius partibus ab altera quietant sese de contractu occasione monetae minutae cudendae de actu et data die 25 Augusti anno 1608 inito. Inscr. Wschov. f. 441.

[45]) Sabbato post festum Ascensionis Domini (14. 5) 1611. Ex parte fam. Heinrici Laffert monetarii et probatoris monetae S. R. M. citatur ad judicia tribunalia regni Lublinensia famatus Michael Meisner civis et advocatus Wschovensis ratione laesionis honoris ipsius per eundem et Davidum Grundschlos aurifabrum. Inscr. Wschov. f. 45.

[46]) Georgius Scholz officinae monetariae sodalis civisque Vschovensis. Inscr. Wschov. 1611. f. 46.

*) Współczesne jednostronne denary szląskie są odwzorowane u Sauermy-Jeltscha. „Schlesische Münzen und Medaillen. Breslau 1883“ na tablicach XIX, XX, XXXII, XXXXIV, XXXXVII.

Deutschländera. Po odejściu Lafferta mennica miasta Wschowy jeszcze lat kilka, pod zarządem Jerzego Scholtza nędzny żywot pędziła. Jerzy Scholtz był zatrudniony oprócz tego w król. mennicy we Wschowie a po zamknięciu tejże pozostał we Wschowie. Dnia 14 maja 1611 roku nazywany jest on: „*officinae monetariae sodalis civisque Vschovensis*"; w latach 1612—1616 jest często nazywany „*monetarius V schovensis*"[47])[48])[49]); zdaje się zatem, że on zarządzał mennicą wschowską. Był często o fałszerstwo oskarżany. W roku 1616 czynność w mennicy wschowskiej ustaje na zawsze; prośba obywateli wschowskich z dnia 29 lipca 1623 roku, aby swą mennicę na mocy rozszerzonych przywilejów znów otworzyć mogli [52]) odrzuconą zostaje.

Dr. M. Kirmis.

O medalach na pamiątkę odsieczy Wiednia bitych.

Pobicie Turków pod Wiedniem w r. 1683, cały świat uważał za fakt wielkiej doniosłości w ówczesnych stosunkach politycznych. Że ogólnie się interesowano tą sprawą świadczą o tem medale na tę pamiątkę bite prawie w całej Europie. Wykonywane one były: we Francyi przez Arondeaux'a i Brettona, w Holandyi przez Jana Ludera, w Szwecyi przez Antoniego Meybuscha, we Włoszech przez Jana Hameraniego, w Polsce Engelburd i Höhn Jan młodszy, Jan Kittel bił we Wrocławiu, Leherr C. J. i Müller Filip w Augsburgu, Marcin Brunner, Hermnnn Haffner i Jan Wolrab w Norymberdze, Lüders w Bremen, Neihard w Oleśnicy, Hoffmann Michał w Wiedniu etc. Wybito w rozmaitych pomysłach, blisko półtora sta odmian. — W dziele Aleksandra Hirscha kupca z Opawy wydanego w dwóchsetną rocznicę odsieczy p. t.: *Die Medaillen auf den Entsatz Wiens 1683 beschrieben von Aleksander Hirsch* (Opawa 1883. 4to str. 35 i VIII tablic), znajdujemy 103 medali z tej okazyi bitych, w tekscie dzieła wyliczonych, na tablicach zaś tylko 70 fotodrukowanych. W opracowaniu tego dziełka autor korzystał ze zbioru medali Hr. Wilczka w Wiedniu, cesarskiego w Wiedniu, królewskich w Monachium i Dreźnie i Adolfa Hessa we Frankfurcie, korzystał też z katalogów numizmatycznych: Lochnera, Leysera, Habdibo, Wellenheima

[47]) Feria sexta ante festa Pentecosten (8. 6.) 1612. F. David Grundschloss civis et aurifaber Wschovensis protestatur contra f. Georgium Scholcz civem et monetarium Wschovensem ratione falsae monetae a dicto Scholcz manuali labore permotae. Inscr. Wschov. f. 270.

[48]) Feria sexta in vigilia Nativitatis Mariae (7. 9.) 1612. F. David Grundschloss civis et aurifaber Wschovensis protestatur contra iniquum monetarium Georgium Scholz ratione violentiarum. Inscr. Wschov. f. 319.

[49]) Feria secunda ante festum S. Andreae (28. 11.) 1616. Cives Wschovenses manifestantur contra famatum Jurga Scholcz civem et monetarium Vschovensem ratione debiti certi. Inscr. Wschov. f. 49.

[50]) Martii 18. Wschovae 1617. Sigismundus III mandat magistratui Wschovensi famatam Margaretham Engelberti Gails quondam nunc vero fam. Petri Deuczlenderi conjungem permovere summam certam extradere famato Henrico Laffert servitori suo dictae vero Margarethae ex primo matrimonio filiae marito. Inscr. Wschov. f. 107.

[51]) Sabbato postridi festi S. Francisci (5. 10.) 1619. Honesta Marianna olim fam. Henrici Lafferth monetarii incolae Posnaniensis vidua inscribit summam quingentorum polonicalium super domum suam lapideam in platea Bedellica ratione simplici débiti. Acta consularia civitatis Posnaniensis f. 259.

[52]) Sabatto post festum S. Jacobi (29. 7.) 1623. Cives Wschovenses reproduxerunt privilegium Vladislai regis Poloniae de data Lancitiae feria 2. intra octavos corporis Domini anno 1404 ratione monetae cudendae minutae. Inscr. Wschov. f. 397.

Hauschilda, Madaiego, Schulthes Rechberga, Reichla, Rolas de Rosscy, Mikockiego, Appla, Köhlera, Minusa i Tourla, a nie korzystał (możnaby przypuścić umyślnie) z dzieła Edwarda Raczyńskiego, wprawdzie w tekscie cytuje Raczyńskiego Numera 227, 233, 234, 232, 238, ale te zdaje się wynotował z katalogów (Mikockiego), dzieła Raczyńskiego Gabinetu Medalów polskich nie widział, bo gdyby był widział, znalazłby był tam nieznane mu medale, które nie pomieścił: Racz.: Nr 216a, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 240, Nr 229 z napisem na brzegu a Hirsch, bez napisu, nie dopatrzył tego. Dziełko jednak Hirscha jest bardzo ciekawe, przedstawia wiele nam nieznanych medali.

Oprócz medali podanych przez Raczyńskiego i Hirscha znajdujemy w zbiorze Dra Rewolińskiego dwa do tego zakresu należące, illustrowane i opisane przez Cezarego Wilanowskiego w „Przeglądzie bibliograficzno archeologicznym" w Warszawie wydawanym 1881/2 w artykule: „*Zbiór Medali Dr. Rewolińskiego*" Nr. medali 27 i 31.

Tutaj w „Zapiskach Numizmatycznych" dla dopełnienia załączam cztery odmiany medali nigdzie nie illustrowanych a ciekawych, na tęż pamiątkę odsieczy Wiednia bitych. Dodać należy, że król Stanisław August na setnę rocznicę odsieczy kazał bić medale, o czem wspomina Raupich N. 537. Na dwuchsetną zaś rocznicę wybito 34 medali, są one prawie wszystkie illustrowane w „Zapiskach numizmatycznych," spisał je X. kanonik Polkowski w Bibliografii jubileuszowego obchodu dwuchsetnej rocznicy potrzeby wiedeńskiej z r. 1683, pod tytułem: Medale, medaliki, medaliony jubileuszowe, spis ten jednakowoż nie jest dokładny. *Antoni Ryszard.*

Wiadomość o Rycinach Medali polskich przygotowanych do dzieła X. Biskupa Albertiniego.

X. Biskup Zenopolitański Jan Albertrandy napisał z historycznemi objaśnieniami dzieło: „*Historya polska ostatnich trzech wieków medalami zaświadczona i objaśniona.*" Rękopis we francuzkim i polskim języku skreślony, 200 arkuszy pisma zawierający. Autor ten pierwszy prezes Towarzystwa naukowego Warszawskiego (od 1700 do 1830 istniejącego) oddał swą pracę temuż Towarzystwu, dla wydania jej w druku i illustracyach. Wydaniem zajmowali się członkowie tegoż Tow. Numizmatycy: Feliks Bentkowski konserwator gabinetu numizmatycznego Uniwersytetu Aleksandryjskiego miał zebrać dopełnienia, Stanisław hr. Potocki minister napisał wstęp, Władysław hr. Ostrowski tłomaczył część tekstu francuzkiego i wypracował skorowidz, a książe Henryk Lubomirski zajął się przygotowaniem rycin. W latach 1822 do 1828 kosztem i staraniem księcia przygotowano 445 płyt z rycinami medali, rytował je A. Ch. Schmied i hrabina Rozalia Rzewuska z X. Lubomirskich [1]). Bentkowski pozbierawszy notaty o znanych mu medalach, miał spis 879 okazów, a mniemając, że po zbiorach prywatnych znajdą się jeszcze medale jemu nieznane, w celu zebrania dopełnień, ogłosił drukiem w r. 1830. „*Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych w gabinecie Król. Aleksandryjskim w Warszawie znajdujących się, tudzież ze zbiorów i pism rozmaitych lub podań zebrany i porządkiem lat ułożony*" [2])

---

[1]) Swoje ryciny znaczyła R. F. jako rytowniczkę wymienia Kołaczkowski w Słowniku Rytowników pol, nie wspomina jednak że rytowała też medale.

[2]) W tej pracy pomagali Bentkowskiemu: Kozłowski adjunkt gab. numiz. Uniw. Alex. Józef Tensiorowski magister i młody Bacciareli.

Rytowane płyty o ile były gotowe oddawał Książe do Tow. naukowego. Bentkowski w r. 1830 odcinał z tych płyt po 30 tablic, a exemplarz sprzedawał lub zamieniał w wartości 50 złp. Jeden egzemplarz pochodzący od Ambrożego Grabowskiego jest w Bibliotece Jagiell. (Historya N. 3114.) zawiera ten egzemplarz 442 odbić z medali prócz 11 dubletów. Przygotowania te do wydawnictwa dzieła Albertrandego, w tym stanie, zaskoczyły wypadki polityczne r. 1830/1.

Rozporządzeniem Ces. Mikołaja I. z dni $^{3}/_{15}$ i $^{6}/_{18}$ kwietnia roku 1832 miał polecone generał ros. Czerniszow przewiezienie zbiorów Towarzystwa Naukowego i zbiorów Uniwersytetu Aleksandryjskiego do Petersburga. Tam one w roku 1834 rozdzielone zostały różnym instytucyom naukowym w Rossyi. Płyty pomienione z rytowanymi medalami oddano do gabinetu Ces. Akademii sztuk w Petersburgu, gdzie dotąd takowe się znajdują. W roku 1872 D. Prozorowski starożytnik rossyjski znawca sztuk pięknych kazał odbić tam 50 egzemplarzy tych rytowanych medali na 135 tablicach, 4 to odbito 453 medali, wliczając w to odbite na I ej tablicy 6 monet piastowskich z przygotowanej płyty do artykułu hr. Ignacego Potockiego (r. 1804) p. t. „*O denarach polskich*“ ogłoszonego w. Rocznikach Tow. nauk. Warsz. roku 1821, na stronach 253—272. Do odbitek tych tablic wydał Prozorowski spis (text) pod tyt: „Коллекція хранящихся въ императорской Академіи художотъ гравюръ на мѣди и різбы на деревъ съ изображеніемъ медалей, историскихъ событій и гербовъ.“ Petersburg 1872 8 o stron 24. Przytem odbito płyty miedziane również z Warszawy pochodzące: illustracye do „Śpiewów historycznych“ Niemcewicza (34 obrazów) i płyty przygotowane do herbarza (229 herbów polskich).

Wydanie D. Prozorowskiego posiadane porównywałem je z wydaniem Bentkowskiego, na egzemplarzu Bibl. Jagiellońskiej dopisałem numerowania Prozorowskiego, i dołączyłem taką jak niniejsza wiadomość o tych rycinach a na mojem egzempl. wydanie Prozorowskiego (niniejszym) dopisałem numerowanie podług Bentkowskiego spisu i Raczyńskiego gabinetu medali.

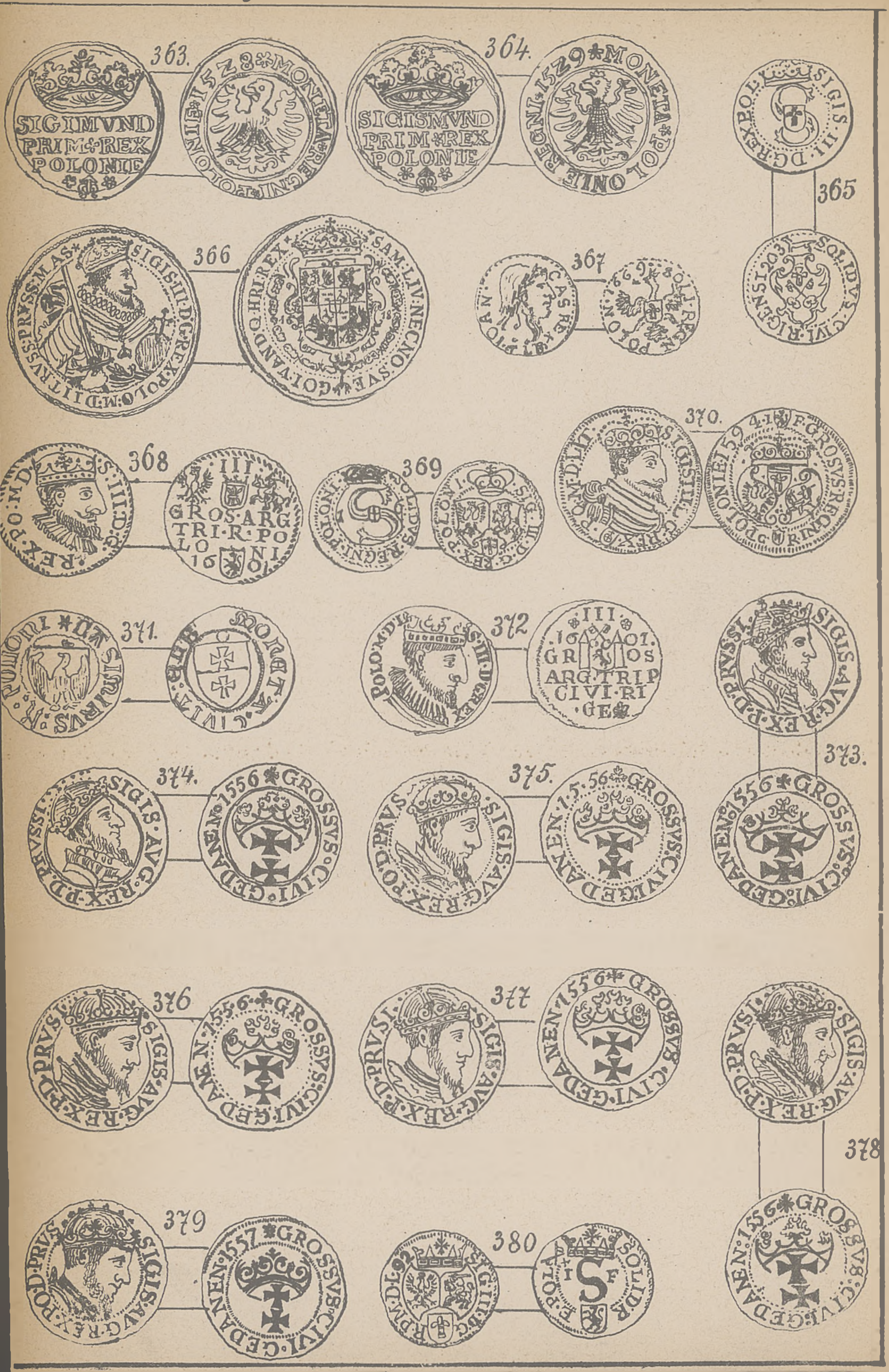
Antoni Ryszard.

Objaśnienie rycin na tablicach XXVII i XXVIII.

No 363 i 364. Dwie odmiany groszy Zyg. I z r. 1528 i 29.
No 365. Szel. ryg. Zyg. III z r. 1203 (!) ze zbioru p. Wysockiego.
No 366. Ort. kor. 1618 ze zbioru p. Zieleniewskiego.
No 367. Szel. kor. J. Kazim. z r. 1669 ze zb. p. Morzyckiego.
No 368, 9, 70. Ze zb. p. Wysockiego.
No 371. Półgr. elbląski z pustemi tarczami ze zb. p. Morzyckiego.
No 372. Tr. ryg. Zyg. III ze zb. p. Mężyńskiego.
No 373, 4, 5, 6, 7, 8 i 9. Siedem odm. groszy gdań. Zyg. II z r. 1556, 57.
No 3-0. Odmiana szeląga kor. Zyg III z r. 1592.
No 381, 2, 3. (Patrz str. 150. med. na pam. Odsieczy Wiednia).
No 384, 5, 6. Ze zbioru p. Koprowskiego.
No 387, 8. Ze zbioru p. Dr. Rewolińskiego.

Dołącza się Tabl. XXVII. i XXVIII. monet i medali, oraz Nr. 17 „Cennika monet i medali.“

Redaktor i wydawca M. Kurnatowski. Druk Wł. L. Anczyca i Sp. pod zarządem J. Gadowskiego.

363.
364.
365
366
367
368
369
370.
371.
372
373.
374.
375.
376
377
378
379
380

381.
IOHANN KONIG. IN. POHLN.
C. SACHSISCHER HELD SCHLVG D TVRCKN AVS N FELD.
382.
NEC. LUNA. DUABUS.
VIENNA·LIBE RATA·A·1683 DIE 12 SEPT
ET STABVLO ET CAMPO DEPVLSVS IVSTRA REQVIRIT
383.
SANVS VERTRÆ CONFORTAMINI ET NON DISSOLVANTVR MANVS
INNOCEN. XI. PONT. MAX.
HAMERANVS. F.
384.
XXV
D. 17. LISTO. 1863
J. MINHEYMER
ĆWIERĆ WIEKU
SREBRNA PŁYNIE
STRUGA.
NIECH ZŁOTEM
TERAZ PŁYNIE
DRUGA.
385.
IMAGO SALVATORIS ACHEROPYTA
MEMORIAE JUBILEI 25 SEPT. 1853 ROMAE CELEBRATI ABS. P. N. PIO IX P. M. PRO NATIONE POLONA
386.
STA: INSTLUPOW SZEMBER ARCHIEPGNES 1721
387.
NA
PAMIĄTKĘ
ROZPOCZĘCIA
ROKU 1850go
SZYMONOWI
HENRYCE
ROSEN
PRZYJACIEL
388.
LEOPOLDOWI
KRONENBERG
J. MINHEYMER
NA PAMIĄTKĘ
SZCZĘŚLIWEGO
OTWARCIA
1ej CZĘŚCI DROGI ŻELA:
WARSZAW-TERESP:
D. 9. PAŹDZIERNIKA
R 1866.